

ONZE STEM MAG ER ZIJN!

*Huidige praktijk, uitdagingen en kansen voor
de participatie van kinderen met een ouder in
detentie in de Nederlandse gevangeniscontext*

Dienst Justitiële Inrichtingen
Ministerie van Justitie en Veiligheid

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Commission. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them.

**Gedicht door leden van de Youth Club van
het Our Stories Matter project**

*Wij roepen met klem
geef ons een stem!*

*Wij zijn nog klein
maar onze stem mag er zijn!*

*De grote mensen beslissen dit en dat
Wij willen graag zelf zeggen hoe en wat*

*Alle regels zijn gebeiteld in graniet
maar uitleg daarover krijgen we niet*

*Het bezoek zou leuk moeten zijn
maar nu is het spannend en niet fijn*

**Gedicht door leden van de Youth Club van
het Our Stories Matter project**

*Ik ben een kind en ik ben klein
naar de gevangenis gaan vind ik niet fijn
hoge muren, gesloten deuren,
poortjes, kluisjes en andere geuren*

*Er zijn heel veel mensen!
streng en lieve, dikke en dunne
blank en bruin, kort en lang
al die indrukken maken me bang*

*Zo'n plek met veel regels en wetten
maar wie is daar om op mij te letten?*

*Ik wil graag dat er iemand op mij wacht
mij begroet en naar mij lacht
iemand die mij vertelt wat er gaat gebeuren
en mij de weg wijst door alle gangen en deuren*

*Als dat gebeurt ben ik niet minder klein
maar het maakt mijn bezoek wel fijn!*

INTRODUCTIE

In navolging van artikel 12 van het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK)¹ heeft elk kind recht op deelname aan besluitvormingsprocessen over zaken die het kind betreffen. Dit recht op kinderopparticipatie wordt aangemerkt als het eerste thematische gebied van de EU-strategie voor de Rechten van het Kind² en is opgenomen in aanbeveling CM/REC(2018)5 aangaande kinderen met een ouder in detentie van de Raad van Europa³. Echter blijkt het realiseren van betekenisvolle kinderopparticipatie binnen de justitiële sector nog steeds uitdagend voor veel EU landen, waaronder Nederland. Zeker binnen penitentiaire inrichtingen (PI's), waar een ongelijke machtsrelatie ten grondslag ligt aan het gehele systeem, is kinderopparticipatie niet vanzelfsprekend. Desondanks is kinderopparticipatie binnen het gevangeniswezen van groot belang om het welzijn en de belangen van kinderen met een ouder in detentie te waarborgen en ter ondersteuning van de band tussen gedetineerde ouders en hun kind(eren).

ARTIKEL 12 INTERNATIONAAL VERDRAG INZAKE DE RECHTEN VAN HET KIND

1. De Staten die partij zijn, verzekeren het kind dat in staat is zijn of haar eigen mening te vormen, het recht die mening vrijelijk te uiten in alle aangelegenheden die het kind betreffen, waarbij aan de mening van het kind passend belang wordt gehecht in overeenstemming met zijn of haar leeftijd en rijpheid.

2. Hiertoe wordt het kind met name in de gelegenheid gesteld te worden gehoord in iedere gerechtelijke en bestuurlijke procedure die het kind betreft, hetzij rechtstreeks, hetzij door tussenkomst van een vertegenwoordiger of een daarvoor geschikte instelling, op een wijze die verenigbaar is met de procedureregels van het nationale recht.

Het door de EU en de Janivo Stichting gefinancierde project *Our Stories Matter* van het Nederlands Helsinki Comité (NHC), Exodus Nederland en Expertisecentrum K I N D (met support van JC Zaanstad, Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI), Children of Prisoners Europe (COPE) en de European Organisation of Prison and Correctional Services (EuroPris)) streeft ernaar de implementatie van kinderopparticipatie in de Nederlandse gevangeniscontext te ondersteunen. Het project heeft tot doel de betekenisvolle, inclusieve en veilige participatie in beleidsontwerp- en implementatieprocessen op lokaal en nationaal niveau structureel te verankeren in gevangenis in Nederland, en in mindere mate de hele EU.

1. Internationale Verdrag inzake de Rechten van het Kind (1989). Online beschikbaar: https://wetten.overheid.nl/BWBO0002508/2002-11-18#Verdrag_2

2. EU Strategy on the Rights of the Child and the European Child Guarantee (2021). Online beschikbaar: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/child-eu-strategy-rights-child-and-european-child-guarantee_en#thematic-areas-of-the-strategy

3. Recommendation CM/Rec(2018)5 of the Committee of Ministers to member States concerning children with imprisoned parents (2019). Online beschikbaar: <https://edoc.coe.int/en/children-s-rights/7802-recommendation-cmrec20185-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-concerning-children-with-imprisoned-parents.html>

Hierbij richt het zich op verschillende doelgroepen: (1) kinderen met een ouder in detentie, (2) de staf en het management van gevangenissen en beleidsmakers en (3) maatschappelijke organisaties die werken op het gebied van kindvriendelijkheid en – participatie rondom detentie. Het project heeft de volgende doelstellingen:

1. Het creëren van een groter bewustzijn van de kansen, barrières en drijfveren van kinderparticipatie in het Nederlands gevangeniswezen door deze in kaart te brengen en te presenteren.
2. Het creëren van meer ruimte voor kinderparticipatie door middel van twee pilots: één pilot gericht op mogelijkheden voor kinderparticipatie in JC Zaanstad en één gericht op het verbeteren van bestaande kinderparticipatieprogramma's.
3. Het tot stand brengen van een cultuur binnen het gevangeniswezen in Nederland en tot zekere mate op EU-niveau waarin kinderparticipatie een vanzelfsprekend onderdeel is van beleidsontwerp en – uitvoering.

Ter verwezenlijking van doelstelling 1 heeft de projectgroep via verschillende methoden data verzameld om de kansen, barrières en drijfveren van kinderparticipatie in het Nederlands gevangeniswezen in kaart te brengen. In dit rapport wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste bevindingen en de daaruit voortvloeiende aanbevelingen met het doel het bewustzijn te versterken onder de verschillende doelgroepen. Tevens zullen de resultaten in dit rapport worden gebruikt ter ondersteuning van de ontwikkeling van de pilots onder doelstelling 2.

Om het recht op inspraak voor kinderen ook binnen het *Our Stories Matter* project te garanderen, wordt deze geadviseerd door een *Youth Club*. De *Youth Club* bestaat uit vijf kinderen tussen de 6 en 19 jaar met een ouder in detentie. Onder de begeleiding van een ervaringsdeskundige coach geeft de *Youth Club* advies aan de projectgroep over de ontwikkeling en implementatie van projectactiviteiten en hebben zij de mogelijkheid bij te dragen aan publicaties en publieke evenementen vanuit het project. Zodanig is de *Youth Club* betrokken geweest bij het schrijfproces van dit rapport, waaronder het opstellen van de gepresenteerde aanbevelingen. Daarnaast is ook de Klankbordgroep van Expertisecentrum K I N D geraadpleegd, welke bestaat uit (jong)volwassenen met een (ex-)gedetineerde ouder. Veel van hen hebben in hun eigen jeugd de detentie van een ouder meegemaakt, waardoor zij als ervaringsdeskundigen kunnen worden aangemerkt.⁴

4. Voor meer informatie over de Klankbordgroep, zie <https://expertisecentrumkind.nl/2022/04/14/klankbordgroep-expertisecentrum-k-i-n-d/>

WAT IS KINDERPARTICIPATIE?

Dit rapport volgt de definitie van kinderp participatie van het VN Kinderechtencomité, welke dit concept beschrijft als *'de processen ... waarin kinderen en volwassenen op basis van wederzijds respect informatie met elkaar uitwisselen en met elkaar in gesprek gaan, en waarin kinderen leren hoe er met hun mening en die van volwassen rekening wordt gehouden en hoe dit bijdraagt aan het resultaat van dit soort processen'*.⁵ Daarnaast wordt het zogeheten Lundy model (2007) gebruikt om het recht op kinderp participatie zoals vastgelegd in artikel 12 van het IVRK te conceptualiseren. Het Lundy model stelt dat betekenisvolle en effectieve kinderp participatie vier gerelateerde en chronologische elementen kent:⁶

1. **Space** – Kinderen moeten veilige en inclusieve mogelijkheden worden geboden om hun standpunt te vormen en uit te drukken
2. **Voice** – Kinderen moeten worden gefaciliteerd om hun standpunt te kunnen uiten
3. **Audience** – Er moet een aangewezen en identificeerbaar persoon of instantie zijn belast met de taak te luisteren naar de standpunten aangedragen door kinderen
4. **Influence** – De standpunten van kinderen moeten met zwaarte worden overwogen in besluitvormingsprocessen rekening houdende met hun leeftijd en capaciteiten. Om dit te waarborgen moet er aan kinderen gecommuniceerd worden welke beslissing er is genomen, hoe hun standpunten zijn meegenomen in het besluitvormingsproces en waarom er op de besloten wijze actie wordt ondernomen.

De projectgroep heeft daarnaast het element **'Intent'** toegevoegd aan het model. Dit houdt in dat een participatieproject een specifieke intentie moet hebben (gedragen door zowel de relevante autoriteiten als de implementerende organisatie). Deze partijen moeten in staat zijn om de reden en toegevoegde waarde van kinderp participatie binnen hun missie te articuleren.

5. Lundy, L. (2007). Voice is not enough: conceptualizing Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *British Educational Research Journal*, 33(6), 927-942.

DATAVERZAMELING

Tijdens de dataverzameling-fase is er via drie datastromen een rijk scala aan informatie verzameld. Ten eerste is er deskresearch uitgevoerd om de huidige beleidsontwikkelings- en implementatieprocessen te bestuderen en bestaande initiatieven te inventariseren. De deskresearch vormde de basis voor de tweede datastroom, bestaande uit semigestructureerde diepte-interviews.

Voor de interviews zijn alle relevante experts en professionals uit het gevangeniswezen, maatschappelijk middenveld en de academische sector geïdentificeerd tijdens de deskresearch benaderd. In totaal zijn er 29 respondenten (22 vrouwen en 7 mannen) geïnterviewd (zie de tabel), waaronder twee respondenten die in het verleden een ouder in detentie hebben gehad en ondertussen zelf werkzaam zijn op dit gebied. Zij kunnen dus als ervaringsdeskundige én professional worden aangemerkt.

OVERZICHT RESPONDENTEN

Herstelconsultanten en gezins- en moederkindfunctionarissen werkzaam in PI's	6
Professionals werkzaam op het managementniveau binnen PI's of DJI	2
Professionals en vrijwilligers actief in het maatschappelijk middenveld	17
Wetenschappelijk onderzoeker verbonden aan een hogeschool of universiteit	2
Anders	2
Totaal	29

Tot slot is er op verschillende kindvriendelijke methoden data verzameld onder kinderen met een ouder in detentie. In JC Zaanstad zijn met 11 kinderen (7 jongens en 4 meisjes) *Dreamboard* activiteiten gehouden, waarbij zij onder begeleiding van een tekencoach een tekening maakten op basis van de vraag 'Als je voor een dag de directeur was van deze plek, wat zou je veranderen om het leuker te maken voor kinderen?'. Daarnaast is tijdens de Exodus Herfst- en Lentekampen het dagboek 'Mijn Verhaal' aan kinderen meegegeven, gebaseerd op *best practices* uit Schotland. In het dagboek konden de kinderen door middel van schrijven en tekeningen hun mening en ervaringen delen over verschillende vragen, waaronder de vraag van de *Dreamboard* activiteit. De dagboeken zijn ingevuld door 13 kinderen, 6 jongens in de leeftijd van 9 t/m 17 jaar en 7 meisjes in de leeftijd van 10 t/m 14 jaar. Ter ondersteuning van de *Dreamboard* en Mijn Verhaal activiteiten is ook de Klankbordgroep van Expertisecentrum K I N D geraadpleegd.⁷ Tot slot zijn de resultaten van een online enquête van COPE onder kinderen met een ouder in detentie die betrekking hebben op Nederland meegenomen in de dataverzameling. Deze enquête had als doel in kaart te brengen hoe gevangenis beter, vriendelijker en gastvrijer gemaakt kunnen worden voor kinderen.⁸ Er hebben zes Nederlandse kinderen meegedaan aan deze enquête (1 jongen en 5 meisjes).

6. Voor meer informatie over deze activiteiten, zie: <https://expertisecentrumkind.nl/2024/12/04/kindparticipatie-our-stories-matter/>

7. Zie ook het rapport over deze enquête door COPE: <https://childrenofprisoners.eu/wp-content/uploads/2024/08/Online-Survey-Report.pdf>

8. Zie ook het rapport over deze enquête door COPE: <https://childrenofprisoners.eu/wp-content/uploads/2024/08/Online-Survey-Report.pdf>

KINDERPARTICIPATIE IN HET NEDERLANDS GEVANGENISWEZEN

In Nederland is er steeds meer aandacht voor het belang van een goede ouder-kind relatie en kindvriendelijkheid binnen het gevangeniswezen. Er zijn de laatste jaren dan ook een aantal belangrijke stappen gezet om de belangen van kinderen te waarborgen. Zo wordt er vanuit DJI actief samengewerkt met maatschappelijke organisaties en de academische wereld aan initiatieven ter verbetering van ouder-kind contact en kindvriendelijkheid, waaronder een aantal programma's op nationaal niveau zoals het Ouders, Kinderen en Detentieprogramma (OKD) in samenwerking met Exodus⁹ en de Gezinsbenadering met Hanzehogeschool Groningen.¹⁰ Ook leeft dit thema in het maatschappelijk middenveld en academische sector, waarbij verschillende organisaties en initiatieven onder andere werken aan het organiseren en ondersteunen van voorlichting en activiteiten rondom ouder-kind contact, trainings- en omgangbegeleidingsprogramma's, en kennisvergaring, -ontwikkeling en -verspreiding. Een overzicht van alle bevonden organisaties en initiatieven die zich richten op kinderen met een ouder in detentie is opgenomen in Annex I.

Ondanks de positieve ontwikkelingen op het gebied van de ouder-kind relatie in detentie en kindvriendelijkheid in gevangnissen lijkt er nog grote variatie te bestaan in het bewustzijn en de toepassing van kinderopparticipatie. Op dit moment is kinderopparticipatie geen gedefinieerd onderdeel van het beleid van DJI of in de penitentiaire inrichtingen en wordt er vanuit de PI's vrijwel nooit op een structurele en/of systematische wijze gevraagd naar de mening en ervaringen van kinderen met een ouder in detentie. Activiteiten gericht op ouder-kindcontact en de algehele kindvriendelijkheid binnen de PI worden vooral vormgegeven op basis van observaties en eigen initiatieven van medewerkers. Daarnaast wordt er soms feedback gevraagd via korte informele gesprekken of vormen van *small talk*. Binnen de PI komt dit initiatief meestal vanuit de herstelconsulent, de gezinsfunctionaris en/of de moederkindfunctionaris, maar daarvan zijn er slechts een klein aantal in Nederland (7 herstelconsultanten, 3 gezinsfunctionarissen en één moederkindfunctionaris totaal). Dit doen zij meestal op eigen initiatief en veelal informeel, waarmee de mogelijkheid tot inspraak en mate van participatie zeer afhankelijk is van de specifieke PI, of zelfs een specifieke medewerker.

Binnen het maatschappelijk middenveld en de academische sector lijkt de mate van inspraak van kinderen binnen organisaties en initiatieven sterk uiteenlopend, ondanks een brede erkenning van het belang van de stem van het kind. Desondanks zijn er meerdere organisaties en initiatieven die zich actief bezighouden met kinderopparticipatie. Een aantal organisaties benoemt bijvoorbeeld kinderopparticipatie expliciet in hun methodologie, al wordt deze op het moment nog niet altijd systematisch toegepast in hun werk. Andere organisaties/initiatieven implementeren actief vormen van kinderopparticipatie variërend tussen eenmalige activiteiten, toepassingen gekoppeld aan een specifiek project en meer systematische toepassingen. Er bleken vrijwel geen initiatieven plaats te vinden die op nationale schaal in alle PI's worden toegepast.

9. Het OKD programma verplicht alle PI's in Nederland om speciale kindvriendelijke bezoekersruimtes in te richten en minstens vier keer per jaar een dagdeel buiten de regulier bezoektijden om te organiseren waarbij kinderen tijd met hun gedetineerde ouder kunnen besteden. Voor meer informatie over het OKD-programma, zie: <https://exodus.nl/diensten/ouders-kinderen-detentieprogramma>

10. De Gezinsbenadering is een aanpak ontwikkeld door de Hanzehogeschool Groningen in samenwerking met DJI gericht op het versterken van gezinsrelaties van gedetineerden en de problematiek van kinderen met een ouder in detentie te verlichten. Deze aanpak is in de eerste instantie als pilot uitgevoerd, maar inmiddels een vast onderdeel van het aanbod binnen DJI. Voor meer informatie over de Gezinsbenadering, zie: <https://www.gezinsbenadering.nl/>

UITDAGINGEN EN BARRIÈRES

Om te begrijpen waarom kinderp participatie relatief weinig op systematische wijze wordt toegepast binnen het gevangeniswezen en passende aanbevelingen te kunnen ontwikkelen is het belangrijk om uitdagingen en barrières te identificeren. Uit de data kwamen verschillende uitdagingen naar voren, welke op te delen zijn in drie categorieën: (1) kinderen met een ouder in detentie als uitdagende doelgroep, (2) belemmerende praktische factoren voor implementatie en (3) het penitentiaire systeem als complexe context.

Kinderen met een ouder in detentie als uitdagende doelgroep

Onder de geraadpleegde experts en professionals leefde het beeld dat kinderen met een ouder in detentie een bijzonder ingewikkelde doelgroep is om te benaderen voor participatie-initiatieven. Hierbij spelen verschillende factoren een rol, waaronder het grote wantrouwen onder de kinderen richting het gevangenisstelsel, een lage motivatie voor deelname door de zwaarte van het onderwerp en het feit dat niet alle kinderen zich bewust zijn van de detentie van hun ouder. Uit ervaring blijkt dat het lastig is om vertrouwen te creëren onder kinderen met een ouder in detentie, zeker voor werknemers van de PI, overheidsinstanties of anderen die worden geassocieerd met het systeem dat de ouder in gevangenschap houdt. Vaak hebben kinderen veel negatieve associaties en ervaringen met de overheid en de PI's, waardoor zij zich niet veilig voelen om zich in die omgeving uit te spreken. Hierdoor zijn kinderen minder bereid deel te nemen aan participatie-initiatieven en zijn ook hun ouders niet snel bereid om hun kinderen te motiveren om deel te nemen. Hoewel dit beeld door de geraadpleegde kinderen en ervaringsdeskundigen deels als herkenbaar werd beschouwd, benadrukten zij dat het belangrijk is genuanceerd te blijven kijken naar deze groep. Voor sommige kinderen kan het wantrouwen richting het gevangenisstelsel bijvoorbeeld juist een motivatie zijn om deel te nemen aan participatieactiviteiten.

Anderzijds benadrukten zij ook dat de aanwezigheid van een ondersteunend vangnet en relatief goede thuissituatie een belangrijke factor is voor deelname aan participatieactiviteiten, gezien deze veel energie kunnen vragen van kinderen met een ouder in detentie. Daarnaast worden de leeftijdsverschillen binnen de doelgroep en het bieden van een toegankelijke vorm van betekenisvolle participatie aan jonge kinderen onder de 12 als moeilijk gezien. Hoewel dit altijd een uitdagend onderdeel is van kinderp participatie, maakt de gevoeligheid van het thema dit extra ingewikkeld in de penitentiaire context. Direct het gesprek met deze groep aangaan wordt veelal als niet-kindvriendelijk en in sommige gevallen zelfs als onveilig voor het kind beschouwd. Daarbij leeft ook de vraag wat er precies verwacht kan worden van deze jonge groep met betrekking tot de reflectie en feedback die zij kunnen bieden. Zeker in het geval van meer formele vormen van participatie heerst er twijfel of en hoe dit op een kindvriendelijke en betekenisvolle wijze kan worden aangeboden aan een jongere doelgroep. Bovendien zijn er binnen deze leeftijdscategorie veel kinderen waaraan niet wordt verteld dat hun vader of moeder in de gevangenis zit. Vaak wordt er dan gezegd dat de gedetineerde ouder op reis is, in het buitenland werkt of werkzaam is in de gevangenis. Hierom is het lastig deze kinderen te betrekken bij activiteiten waar de gevangeniscontext expliciet wordt benadrukt.

Ook wordt er soms spanning ervaren tussen het belang van het kind en hun deelname aan participatieactiviteiten. De detentie van een ouder vraagt veel mentale ruimte en tijd van een kind, waardoor deelname aan dergelijke initiatieven een extra belasting kan zijn. Hierdoor ontstaat een ethisch dilemma of de toegevoegde waarde van kinderp participatie opweegt tegen de ruimte en energie die deelname vraagt van een kind, zeker in gevallen waarbij kinderen al getraumatiseerd zijn en regelmatig in aanraking komen met verschillende sociale diensten. Hierdoor zijn professionals soms terughoudend om zich actief in te zetten voor kinderp participatie, zeker voor meer formele en grootschalige activiteiten.

Belemmerende praktische factoren voor implementatie

Uit de data kwamen een aantal praktische barrières naar voren die het lastig maken om initiatieven gericht op kinderparticipatie in de praktijk te implementeren. De belangrijkste beperkende factor is de gelimiteerde financiële middelen en/of logistieke capaciteit beschikbaar binnen de PI's en maatschappelijke organisaties om kindvriendelijke initiatieven, waaronder kinderparticipatie, te realiseren. Wanneer er gelimiteerde financiële middelen beschikbaar zijn wordt er vaak als eerste bezuinigd op initiatieven gericht op het kind, ondanks een bewustzijn dat werken aan de band tussen gedetineerden en hun kinderen een beschermende factor is voor beiden. In andere gevallen is de beperkende factor niet de financiering, maar de tekorten aan de benodigde mankrachten om een activiteit te verzorgen. Binnen veel PI's is er een algemene onderbezetting, waardoor er soms te weinig man is om activiteiten te ondersteunen of er prioriteit wordt gegeven aan het belang van veiligheid over activiteiten gericht op ouder-kind contact. Daarbij zijn er slechts 7 herstelconsulenten, 3 gezinsfunctionarissen en één moederkindfunctionaris door het hele land, ondanks dat er in totaal 26 inrichtingen zijn. Bovendien is er niet altijd een volle FTE voor hen beschikbaar om deze rol te vervullen en is dit soms een parttime verantwoordelijkheid naast een andere functie. Maatschappelijke organisaties zijn op hun beurt vaak sterk afhankelijk van vrijwilligers en daarom gelimiteerd in hun capaciteit om begeleiders voor activiteiten te leveren en de tekorten in de PI's te ondervangen. Hierdoor zijn er niet altijd voldoende middelen beschikbaar om de benodigde aandacht, tijd, energie en begeleiding voor kindvriendelijke activiteiten waaronder participatie-initiatieven te verzorgen.

Daarnaast kwam naar voren dat deze kinderen als groep in de praktijk lastig te benaderen zijn. Voor veel actoren is directe interactie met het kind niet mogelijk zonder tussenkomst van een van de ouders of verzorgers, waardoor zij sterk van hen afhankelijk zijn. De PI's werken primair met de gedetineerde ouder, maar die zijn vaak terughoudend om hun kinderen te betrekken bij activiteiten vanuit de PI. Vaak hebben zij de angst dat er gelijk instanties als Jeugdzorg aan te pas komen als een kind betrokken raakt, welke ze liever buiten de deur houden. Bovendien is het door de privacywetgeving voor PI-medewerkers niet altijd toegestaan om contact op te nemen met de familie van een gedetineerde. Hierdoor wordt er vaak een gevoel van afstand tussen de PI en het kind ervaren. Hoewel organisaties uit het maatschappelijk middenveld vaak dicht bij de familie van gedetineerden staan, zijn ook zij vaak sterk afhankelijk van de achterblijvende ouder of verzorger voor het contact met de kinderen.

Ten slotte blijken veel professionals het moeilijk te vinden om de juiste ruimte te vinden om direct het gesprek aan te gaan met kinderen met een ouder in detentie. Zij komen vaak alleen in direct contact met deze kinderen wanneer ze op bezoek komen bij de gedetineerde ouder, maar voelen zich zeer bezwaard om bij deze gelegenheden tijd te vragen van een kind omdat er zo weinig gelegenheden zijn voor contact. Dit wordt beschouwd als een grove inbreuk op het bezoekmoment en niet aansluitend bij het doel van deze gelegenheden. Ook professionals die buiten de contactmomenten om in aanraking komen met kinderen met een ouder in detentie gaven aan dat het lastig is de juiste plek en/of het juiste moment te vinden om het gesprek met ze aan te gaan. Zij ervaren regelmatig een spanning tussen het creëren van een veilige ruimte voor een kind door de aanwezigheid van een ouder, tegenover de mogelijkheid dat een kind zich daardoor niet vrij voelt zich uit te spreken. Kinderen met een ouder in detentie zijn vaak nog heel loyaal naar hun ouders, waardoor zij proberen hun ouder te beschermen door zo min mogelijk te laten blijken dat zij het moeilijk hebben.

Het penitentiare systeem als complexe context

Een laatste thema dat naar voren kwam uit de data is de specifieke context van het penitentiare systeem als een ingewikkelde omgeving om kinderparticipatie op een systematische en uniforme wijze te realiseren. Er blijkt nog steeds een sterke punitieve cultuur te heersen binnen veel PI's, waardoor er regelmatig spanningen zijn tussen de veiligheid en vergeldende functie van PI's tegenover de kindvriendelijkheid en herstelgerichte functie. Ondanks de belangrijke stappen die al zijn gezet met betrekking tot ouder-kind contact en kindvriendelijkheid, is er nog steeds verschil in hoeveel prioriteit de directies van verschillende PI's hieraan geven. Ook voelen herstelconsulenten en gezins- en moederkindfunctionarissen niet altijd begrip vanuit de andere PI-medewerkers voor initiatieven zoals de Gezinsbenadering. Onder hun collega's wordt nog vaak de nadruk gelegd op de punitieve functie van de PI en het gescheiden houden van de werelden binnen en buiten de gevangenis. Hoewel herstelconsulenten en gezins- en moederkindfunctionarissen zich over het algemeen gesteund voelen door hun directie in hun respectievelijke PI, bestaat er ook in deze PI's nog steeds een zeer scheve verhouding tussen het aantal bewakers tegenover herstelgericht personeel. Dit is illustrerend voor de heersende cultuur.

LESSEN UIT DE *PRAKTIJK*

Naast onderzoeks-, bewustwordings-, en voorlichtingsactiviteiten implementeert het *Our Stories Matter* project ook zelf verschillende vormen van kinderoparticipatie. Deze activiteiten hebben niet alleen geleid tot waardevolle inzichten over de ervaringen van kinderen met een ouder in detentie, maar ook tot belangrijke lessen over de voor- en nadelen van verschillende methodologieën en de nodige flexibiliteit en creativiteit om betekenisvolle kinderoparticipatie voor deze doelgroep te realiseren.

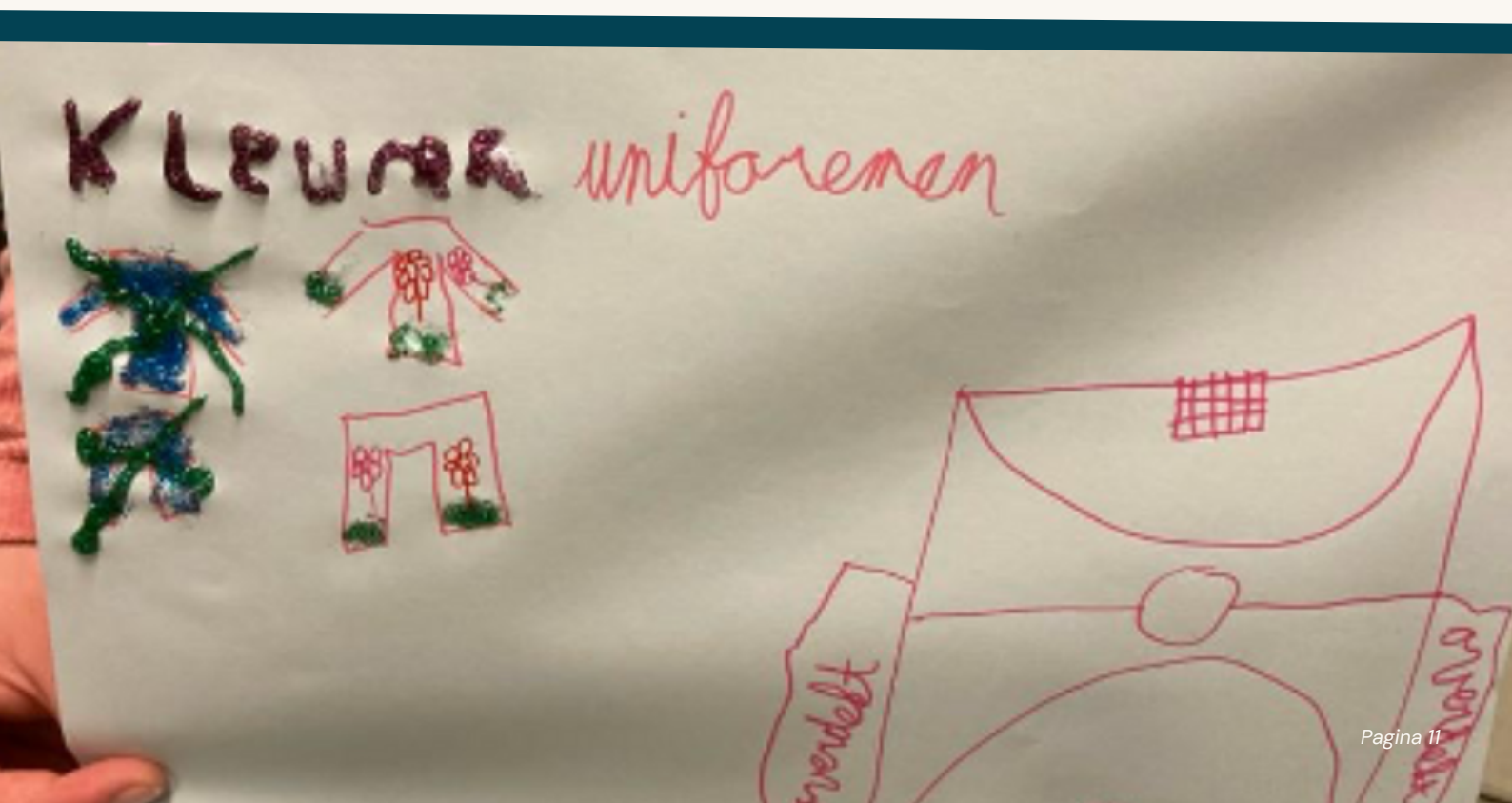
Ten eerste zijn er twee sessies van de *Dreamboard* activiteit georganiseerd in JC Zaanstad. Hoewel de activiteit positief werd ervaren door de deelnemers, riepen uitdagingen gedurende het wervingsproces enkele vragen op over de toegankelijkheid van de activiteit. De opzet vereiste dat een grotere groep kinderen op één dag buiten de maandelijkse ouder-kinddagen om onder begeleiding van hun ouders zou samenkomen, wat in de praktijk niet voor alle gezinnen haalbaar bleek. Doordeweeks zitten kinderen overdag op school en vaders hebben geen avondprogramma, waardoor er alleen momenten gepland konden worden in de weekenden of in de vakantie. Echter hebben kinderen in de weekenden vaak al andere activiteiten gepland staan en is er binnen de PI's door de onderbezetting soms onvoldoende personeel beschikbaar in de weekenden om dergelijke activiteiten te kunnen organiseren. Ook vragen dergelijke activiteiten om veel tijd en energie van zowel de kinderen én de verzorger, die vaak al onder hoogspanning staan en minder ruimte ervaren om deel te nemen aan dit soort activiteiten. Hierdoor bleek deze activiteit niet voor alle kinderen even toegankelijk.

Om deze zorg aan te pakken werd als aanvullende dataverzamelmethode het Mijn Verhaal dagboek in het leven geroepen. De boekjes konden worden uitgedeeld tijdens de Lente- en Herfstkampen van Exodus, waardoor deze methode geen extra tijd vroeg van de deelnemende gezinnen. De keerzijde hiervan was echter dat het boekje niet altijd de prioriteit had binnen het drukke programma. Ook was er geen professionele begeleiding voor het invullen van het dagboek en konden de aanwezige vrijwilligers niet altijd bij de kinderen zijn om hen hierin te ondersteunen. Hierdoor kon er niet altijd toelichting worden gegeven bij onduidelijkheden. Daarnaast bleken sommige vragen te confronterend, waarbij kinderen er nog niet aan toe leken om de vraag te beantwoorden. Als gevolg zijn de vragen niet altijd (volledig) ingevuld, waaronder de laatste vraag in het boekje welke overeenkwam met de *Dreamboard* activiteit: '*Als je voor een dag de directeur was van deze plek, wat zou je veranderen om het leuker te maken voor kinderen?*'.

Om een zo volledig mogelijk beeld te krijgen is deze vraag ten slotte ook nog voorgelegd aan de Klankbordgroep van Expertisecentrum K I N D. Deze groep ervaringsdeskundigen is in een unieke positie om rijke en waardevolle bijdragen te leveren aan kinderparticipatie. Door hun eigen ervaringen hebben zij zeer goed zicht op het perspectief van kinderen met een ouder in detentie, maar door hun volwassenen leeftijd kunnen een aantal praktische barrières en veiligheidsoverwegingen die voor kinderen gelden worden omzeild. Hoewel het raadplegen van volwassen ervaringsdeskundigen op zichzelf onvoldoende is om aan de standaard uiteengezet in artikel 12 van het IVRK te voldoen, kunnen ze een belangrijke complementaire functie vervullen bij participatieprocessen.

Onze ervaring met deze participatieactiviteiten laat zien dat verschillende vormen van participatie hun eigen voor- en nadelen hebben en het bieden van verschillende vormen de inclusiviteit en gelegenheid tot deelname verbetert. Ondanks de uitdagingen hebben alle activiteiten zeer rijke en waardevolle inzichten opgeleverd over de ervaringen van kinderen met een ouder in detentie en hun ideeën, wensen en gedachten rondom de gevangenis. De resultaten van deze activiteiten en de COPE enquête zijn te vinden op

<https://expertisecentrumkind.nl/2024/12/04/kinderparticipatie-our-stories-matter/>.

CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN

Hoewel er in de afgelopen jaren significante vooruitgang is geboekt in het kindvriendelijker maken van gevangenissen en het vergroten van het bewustzijn over het belang hiervan, blijft er nog aanzienlijke ruimte voor verbetering op het gebied van kinderparticipatie in de penitentiaire context. Om de verdere ontwikkeling van kindvriendelijkheid te waarborgen is het echter belangrijk ook in kinderparticipatie te investeren. Kindvriendelijkheid en kinderparticipatie gaan immers hand in hand: kinderparticipatie kan niet voldoen aan de standaard voorgeschreven in IVRK artikel 12 als deze niet wordt geïmplementeerd op een kindvriendelijke wijze, terwijl de kindvriendelijkheid van een gevangenis niet kan worden gegarandeerd zonder kinderen hierover te raadplegen.

Ter ondersteuning van dit verbeterproces worden in deze sectie verschillende gerichte aanbevelingen gepresenteerd die ernaar streven om vooruitstrevend maar realistisch te zijn, met oog voor de praktische uitdagingen. Gezien de vele verschillen tussen PI's in grootte, regimes, doelgroepen en andere factoren is het ingewikkeld pasklare, algemeen toepasbare aanbevelingen te bieden. Hierom zijn de aanbevelingen breed en algemeen geformuleerd en is het noodzakelijk dat deze op PI-niveau worden geëvalueerd om te bepalen hoe deze op een passende manier in die specifieke context kunnen worden geïmplementeerd. De aanbevelingen zijn gecategoriseerd op basis van de elementen van het Lundy model. Bij het opstellen van deze aanbevelingen zijn ook de Youth Club en de Klankbordgroep van Expertisecentrum K I N D geraadpleegd om ervoor te zorgen dat de perspectieven van kinderen centraal staan. Daarnaast bevat Annex II diverse informatie- en hulpmiddelen die verdere ondersteuning bieden bij het implementeren van kinderparticipatie.

INTENT

Intent:

- Stel op nationaal (DJI), lokaal (PI), en organisatieniveau (maatschappelijke organisaties en initiatieven) een duidelijke beleidsvisie op voor kinderparticipatie, waarin concrete richtlijnen en doelstellingen worden vastgelegd voor systematische en structurele participatievormen. Erken in dit beleid dat kinderparticipatie een integraal onderdeel vormt van de reguliere werkzaamheden van de PI, en niet als een extra taak wordt beschouwd.
- Zorg dat er een passend budget beschikbaar wordt gesteld om de verwachtingen en doelstellingen uiteengezet in het beleid te kunnen realiseren.
- Participatievormen hoeven niet grootschalig of formeel te zijn om aan de elementen van het Lundy model te voldoen. Ook meer informele methoden zoals een nabespreking, simpele vragenlijst met smileys of kleurcode, een ideeënbus of een prikbord kunnen voldoen mits deze plaatsvinden onder de juiste omstandigheden en met de gepaste terugkoppeling. Niet alle activiteiten hoeven groots of duur te zijn om waardevol te zijn voor kinderen met een ouder in detentie.
- Investeer in bewustwording van en training over het belang van kindvriendelijkheid en kinderparticipatie onder PI medewerkers die in aanraking komen met kinderen met een ouder in detentie. De Our Stories Matter projectgroep werkt momenteel aan het ontwikkelen van een e-learning module voor medewerkers van de PI's over kinderparticipatie bij beslissingen in de gevangenis die ingezet kan worden voor deze doeleinden. De publicatie van de e-learning module staat gepland in mid-2025. Meer informatie over andere hulpbronnen kan gevonden worden in Annex II.
- Benadruk in voorlichtingsmaterialen voor gezinnen van gedetineerden het recht van kinderen op inspraak en de aangeboden mogelijkheden tot participatie. Geef in het geval van PI-specifieke materialen ook aan wie het aanspreekpunt hierover is binnen de PI (zie ook 'Space'). Deze informatie kan op meerdere manieren worden aangeboden, bijvoorbeeld via posters in bezoekeruimtes, voorleesboekjes ontwikkeld voor kinderen met een ouder in detentie of andere voorlichtingsmaterialen die aan gezinnen worden meegegeven.
- Onderhoud op PI-niveau goede relaties tussen alle verschillende organisaties betrokken bij het ouder-kindcontact zodat er open met elkaar gecommuniceerd kan worden over de feedback van kinderen en waar mogelijk samengewerkt kan worden op het gebied van kinderparticipatie. Dit kan bijvoorbeeld door middel van een interorganisatie overleg op reguliere basis op PI niveau, waaraan alle organisaties die in aanraking komen met kinderen deelnemen. Idealiter neemt ook een vertegenwoordiger van het management deel aan deze overleggen of wordt deze alternatief op de hoogte gehouden via een rapport. Zo mogelijk kan de vrijwillige deelname van kinderen zelf aan dergelijke overleggen ook zeer waardevol zijn.

SPACE

Space:

- Zorg dat participatieactiviteiten altijd plaatsvinden in een kindvriendelijke omgeving. Dit betreft niet alleen de fysieke ruimte waar de activiteit plaatsvindt, maar ook de personen die de activiteit verzorgen. Zo kan werken met een ervaringsdeskundige (oftewel een volwassene die in zijn/haar jeugd een ouder in detentie heeft gehad) bijvoorbeeld bijdragen aan een veilige omgeving, mits deze de juiste (professionele) achtergrond heeft om op verantwoorde wijze met kinderen om te gaan.
- Zorg dat er voor kinderen en hun ouders een helder aanspreekpunt is voor vragen betreft de participatiemogelijkheden of het geven van spontane feedback. Dit kan bijvoorbeeld gecommuniceerd worden via posters met een foto van de verantwoordelijke PI medewerker of andere voorlichtingsmaterialen die aan gezinnen worden meegegeven.
- Wees bewust dat het opbouwen van vertrouwen tussen de verantwoordelijke PI medewerker, kinderen met een ouder in detentie en hun ouders van groot belang is voor de motivatie tot deelname en de veiligheid van het kind tijdens activiteiten. Dit vertrouwen kan worden versterkt door kinderen en hun ouders respectvol te behandelen, de tijd te nemen om uit te leggen waarom kinderparticipatie belangrijk is en te benadrukken dat deelname geen negatieve impact zal hebben op de gedetineerde ouder.
- Communiceer bij activiteiten duidelijk en transparant wat er precies gaat gebeuren, wat de onderlinge verwachtingen zijn en dat deelname aan de activiteiten vrijwillig is. Onduidelijkheid en inconsistentie wordt door kinderen als frustrerend en verwarrend ervaren. Daarbij is het benadrukken van vrijwilligheid van deelname binnen de penitentiaire context extra belangrijk omdat niet alleen het inherente machtsverschil tussen volwassene en kind een rol speelt maar ook de rol van de PI als de instelling die de opsluiting van hun ouder overziet. Houd er ook rekening mee dat kinderen de juiste voorkennis en informatie beschikken om daadwerkelijk geïnformeerde toestemming te kunnen geven.
- Houd er rekening mee dat kinderen verschillen en zij verschillende ondersteuningsbehoeften hebben om veilig deel te nemen aan participatie. Zo blijkt bijvoorbeeld uit onderzoek dat er genderverschillen zijn in de impact van ouderlijke detentie op jongens en meisjes, waarbij zij op verschillende manieren kwetsbaar zijn.¹¹ Ook leeftijd is een belangrijke factor om te overwegen in het creëren van een kindvriendelijke en veilige ruimte voor participatie.
- Het is zeer belangrijk dat de deelname van kinderen aan participatieactiviteiten op geen enkele wijze inbreuk doet op de mogelijkheden voor contact tussen kinderen en gedetineerde ouder (deze momenten zijn te zeldzaam en kostbaar).

11. Voor meer informatie, zie Smith, P. S., & Smith, P. S. (2014). The Problems and Reactions of Prisoners' Children: A Review of Research. In: *When the innocent are punished* (pp. 48–81). Palgrave Macmillan UK.

Voice

- Bied kinderen verschillende middelen en mogelijkheden om te participeren, zodat zij een passende vorm kunnen vinden die geschikt is voor hun leeftijd, persoonlijkheid en interesses. Zo kunnen participatievormen met spelelementen zich meer lenen voor jongere kinderen, terwijl het gebruik van sociale media en apps interessant kan zijn voor oudere kinderen en jongeren. Zorg dat elke vorm wordt voorzien van passende begeleiding en ondersteuning die nodig is om naar verwachting aan de activiteit te kunnen deelnemen.
- Overweeg het gebruik van creatieve vormen van expressie naast meer traditionele feedbackmethoden, zoals tekenopdrachten, kunstprojecten, rollenspellen of gebruik van technologie zoals apps. Deze methoden zijn vaak minder intimiderend om aan deel te nemen omdat ze creativiteit en plezier benadrukken.
- Vraag in het opstellen van feedbackmethoden en evaluatiemiddelen altijd om de input van kinderen betreft hun voorkeuren en test tools onder kinderen.
- Het kan relevant zijn ook andere doelgroepen te raadplegen als aanvulling op vormen van kinderparticipatie. Volwassen ervaringsdeskundigen kunnen een unieke en waardevolle bijdrage leveren aan activiteiten. Daarnaast is het bij sommige onderwerpen relevant om kinderen te raadplegen ongeacht of zij een ouder in detentie hebben, bijvoorbeeld als het gaat over een kindvriendelijke uitstraling van bezoekerimtes.

VOICE & AUDIENCE

Audience

- Leg in het participatiebeleid vast aan wie verzamelde inzichten uit observaties en feedback wordt gecommuniceerd, in welke vorm deze gerapporteerd worden en via welk proces dit gebeurt. Leg hierbij ook een heldere tijdslijn vast waarin staat hoe regelmatig de inzichten worden gedeeld met dit publiek, binnen welk tijdsbestek er een reactie wordt verwacht en wie en op welke wijze deze reactie wordt teruggekoppeld (zie ook 'Influence').
- Het is belangrijk dat de persoon of instelling die de standpunten ontvangt ook de bevoegdheid heeft om beslissingen te maken of beïnvloeden. De actieve betrokkenheid van de gevangenisdirectie in het luisteren en handelen naar de verzamelde feedback in participatieprocessen is een essentieel en onmisbaar onderdeel van kinderparticipatie.
- Communiceer altijd helder aan kinderen die deelnemen aan een activiteit met wie de verzamelde feedback gedeeld gaat worden. Dit kan op mondelinge of schriftelijke wijze of via creatieve methoden zoals tekeningen en andere visuele middelen, bij voorkeur door iemand van de PI of een samenwerkingsorganisatie die ervaring heeft met werken met kinderen.

INFLUENCE

Influence:

- Kinderparticipatie is alleen betekenisvol wanneer de inbreng van kinderen serieus wordt overwogen en er transparantie is over hoe hun standpunten worden meegenomen. Zorg er daarom voor dat er in het beleid ligt vastgelegd hoe de inbreng van kinderen moet worden meegenomen in overwegingen die hen aangaan.
- Zorg ervoor dat er altijd op kindvriendelijke wijze terugkoppeling plaatsvindt over hoe de inbreng van kinderen is meegenomen, welke impact deze heeft gehad op besluitvorming en waarom er voor het uiteindelijke besluit is gekozen. Dit kan op mondelinge of schriftelijke wijze, of via creatieve methoden zoals tekeningen en andere visuele middelen. Leg in het beleid vast binnen welk tijdsbestek deze terugkoppeling hoort plaats te vinden en wie hiervoor verantwoordelijk is.

TOT SLOT: KINDEREN MET EEN OUDER IN DETENTIE AAN HET WOORD

Tot slot geeft de projectgroep graag het woord aan kinderen met een ouder in detentie. Hun stemmen herinneren ons eraan waarom kinderopparticipatie in de gevangeniscontext essentieel is. Hieronder delen we enkele van de eigen woorden van de *Youth Club* en de Klankbordgroep van Expertisecentrum K I N D over hun boodschap aan de gevangenisdirecties en wat zij hopen voor de toekomst.

Wat zou je willen vertellen aan het management van de gevangenis?

"Beste management, ik hoop dat jullie echt beseffen dat de kinderen van een ouder in detentie ook aandacht nodig hebben en serieus genomen moeten worden. Wij kunnen er niets aan doen dat we kinderen zijn van een ouder in detentie. Het is onze keuze niet geweest, maar wij hebben er wel mee te leven. Toch blijft het onze papa of mama, net zoals u een papa of mama heeft of had. Behandel ons zoals jullie ook behandeld willen worden, en dan moet alles goedkomen."

"Stel dat je voor dat jij morgen in de gevangenis zit en jouw kind komt bij je op bezoek. Hoe zou jij willen dat de PI jouw kind behandelt?"

Wat hoop je voor de toekomst?

"Ik hoop voor de toekomst dat er verandering in bepaalde dingen komt en kinderen van een ouder in detentie ook daadwerkelijk gehoord worden."

"Dat kinderen die vaak stemloos zijn een stem moeten krijgen. Je doet er toe."

ANNEX I: OVERZICHT ORGANISATIES EN INITIATIEVEN IN NEDERLAND GERICHT OP KINDEREN MET EEN OUDER IN DETENTIE

NB. HOEWEL DIT OVERZICHT ZORGVULDIG IS SAMENGESTELD OP BASIS VAN DESKRESEARCH EN INTERVIEWS, IS DEZE NIET BEDOELD ALS EEN UITPUTTENDE LIJST VAN ALLE ORGANISATIES DIE OP DIT THEMA ACTIEF ZIJN. ER KUNNEN ORGANISATIES ZIJN DIE, ONDANKS DE INSPANNINGEN VAN DE PROJECTGROEP, NIET IN DEZE LIJST ZIJN OPGENOMEN.

aXiehuis	https://axiehuis.nl/
Dienst Justitiële Inrichtingen	https://www.dji.nl/
Betere Start (Universiteit Utrecht)	https://www.nji.nl/interventies/betere-start
De Sluis	https://dsgdesluis.nl/
Ent Design	https://entdesign.nl/
Exodus	https://exodus.nl/
Expertisecentrum K I N D	https://expertisecentrumkind.nl/
Facebookgroep Achterblijvers na Detentie	https://www.facebook.com/groups/234225023588926
Gevangenzorg Nederland	https://gevangenzorg.nl/
Gezinsbenadering (Hanzehogeschool Groningen & DJI)	https://www.gezinsbenadering.nl/
Humanitas	https://www.humanitas.nl/
Kinderen en gedetineerde vaders (Open Universiteit Nederland & Expertisecentrum K I N D)	https://sway.cloud.microsoft/3FEA7yldILFnBmaZ?ref=Link
Let's Get Loud (PI Nieuwegein)	-
NOT MY CRIME	https://notmycrime.nl/
Ouder in Detentie (Avans Hogeschool, Exodus, Expertisecentrum K I N D, PI Dordrecht, PI Vught, Gemeente Breda, & Gemeente Den Haag)	https://ouderindetentie.nl/
Puinruimen (DJI)	https://magazines.dji.nl/djizien/2019/11/herstelconsulent
Stichting S.A.N.G.	https://www.stichtingsang.nl/
Systeemgericht werken (PI Arnhem)	https://magazines.dji.nl/djizien/2019/07/systeemgericht-werken#:~:text=Om%20die%20reden%20is%20in,vastgelopen%20situaties%20in%20een%20netwerk
Vader Blijf Je (Avans Hogeschool)	https://www.veiligheidenveerkracht.nl/projecten/vader-moeder-blijf-je-ook-binnen-de-muren/

ANNEX II: VERDERE HULP- EN INFORMATIEBRONNEN

- E-learning module 'Our Stories Matter: Kinderparticipatie bij beslissingen in de gevangenis' door Exodus en Expertisecentrum K I N D: verwachte publicatie mid-2025
- Rapport 'Child Participation when a parent is in conflict with the law' door Children of Prisoners Europe (COPE): <https://childrenofprisoners.eu/wp-content/uploads/2024/04/2023-Child-Participation-Report.pdf>
- Rapport 'Implementation Guidance Council of Europe Recommendation CM/Rec (2018)5 on Children of Imprisoned Parents' door de European Organisation of Prison and Correctional Services (EuroPris), in het bijzonder hoofdstuk 4 'Child's Voice': https://www.europris.org/wp-content/uploads/ep_library/Implementation-Guidance-report-2021-1.pdf
- Evaluatie-instrument 'Child Impact Assessment Framework' door Prison Reform Trust: <https://prisonreformtrust.org.uk/project/women-the-criminal-justice-system/child-impact-assessment-project/>
- Evaluatie-instrument 'Child Participation Assessment Tool' door de Raad van Europa: <https://www.coe.int/en/web/children/child-participation-assessment-tool>
- Informatiepagina 'Jeugdparticipatie' door Nederlands Jeugdinstituut: <https://www.nji.nl/jeugdparticipatie>
- Informatiepagina 'An overview of child participation: Key issues for organisations and practitioners' door Emerging Minds: <https://emergingminds.com.au/resources/an-overview-of-child-participation-key-issues-for-organisations-and-practitioners/>